AAR BAGES

Amics de l'Art Romànic del Bages

BUTLLETÍ núm. 15 - Desembre 1985

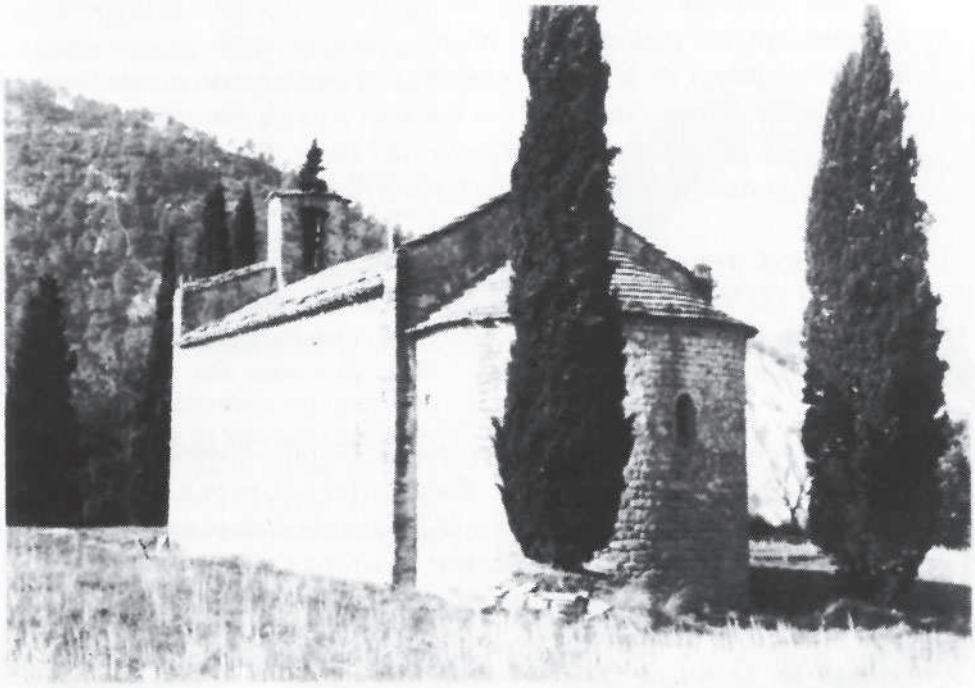

Sant Jaume de Marganell

LA REFORMA AGUSTINIANA A LA CANÒNICA DE MANRESA

ELS CISTERCENCS i LLUR PROJECCIÓ A CATALUNYA

EDITORIAL

Enguany, la premsa local ens ha recordat que el 25 de setembre va fer cinquanta anys que morí a la nostra ciutat l'insigne historiador i arxiver manresà Sr. Joaquim Sarret i Arbós.

Per a l'any vinent es preparen unes jornades dedicades a enaltir la seva memòria i que pretenen difondre àmpliament el notable mestratge d'aquest erudit local format autodidàcticament.

Els Amics de l'Art Romànic del Bages ens adherim a la proposta d'homenatge tot dedicant-li el nostre reconeixement, ja que gran nombre de llibres de la seva producció, tant de Manresa com de llocs de la comarca, han estat, per a nosaltres i tots els historiadors que han furgat entremig de les velles pedres del Bages, fita imprescindible i font inesgotable de consulta per a les nostres recerques.

Tots els vestigis de romànic a la ciutat, els santuaris més importants del Pla de Bages, i gairebé tots els altres vestigis arqueològics coneguts a la seva època, foren resseguits, estudiats, analitzats i publicats per la seva ploma.

Per això, creiem que malgrat que la Ciutat l'honorà el 1953, als cent anys del seu naixement, donant-li el seu nom a un carrer, i el 1977, en dedicar-li un retrat a la Galeria de Manresans il.lustres del Saló de Sessions de l'Ajuntament, les forces vives de la cultura local haurien de retre un exemplar memorial dedicat a la seva persona i àdhuc fer una publicació que recollís l'àmplia gamma d'estudis fets pel Sr. Sarret en el decurs de la seva vida intel.lectual que fou molt intensa.

La nostra adhesió sempre serà solidària. Ben atentament,

LA JUNTA

CONÈIXER ROMÀNIC

PLANTES:

Trobem també, encara que en comptades ocasions, una planta força singular en l'art romànic: les esglésies de planta circular.

Tant a l'Orient com a l'Occident, en les èpoques que el cristianisme adquirí més gran esplendor, fou costum habitual que gaire lluny de les grans basíliques hom construís edificis de planta octogonal o bé circular que a vegades eren destinades a baptisteri, oratori, sepulcre o a finalitats litúrgiques diverses; en ocasions era una imitació d'un edifici famós de la cristiandat: El Sant Sepulcre de Jerusalem.

A Catalunya, es troben un total de 12 esglésies de planta circular i tret d'alguna excepció, com és la Cripta del Pessebre de Cuixà, o Sant Pere el Gros de Cervera que té unes grans dimensions, generalment són construccions d'una gran simplicitat: un mur circular cobert per una cúpula de reble. Sovint, trenca la monotonia del cercle una absidiola que s'acusa a l'exterior i que és on es coloca l'altar. L'aparell sol ser rústec, a la manera d'una barraca de pastor. Interiorment, són de reduïdes dimensions i coberta amb volta de mitja esfera.

A la nostra comarca, tenim dos exemplars d'esglésies amb aquest tipus de planta: Sant Esteve del Castell de Sallent i Sant Jaume de Vilanova, al municipi de Santa Maria d'Oló.

Sant Esteve del Castell (Sallent)
Foto: C. Torras

Planta de l'església de Sant Jaume de Vilanova

La Reforma Agustiana a

En els primers segles de l'Alta Edat Mitjana, la vida comunitària dels clergues es regia per la regla aquisgranesa, que no obligava la vida en comú i permetia la possessió de béns particulars. Això féu que aquest tipus de vida comunitària tingués greus defectes. Per corregir aquestes anomalies sorgiren diverses accions reformadores, si bé la que tingué més repercusió a Catalunya i a Manresa fou la reforma que emprengué el monestir de Sant Ruf d'Avinyó, basada en una suposada regla de sant Agustí.

La canònica manresana, com la majoria de les canòniques catalanes, es regia per la regla aquisgranesa, la qual cosa havia permès que a finals de segle XI hagués caigut en un dels vicis de l'època, la simonia o compra de càrrecs. Aleshores, el bisbe de Vic, Berenguer Seniofred de Lluçà, que anava introduint la reforma agustiniana en les canòniques del seu bisbat, pretengué reformar la canònica manresana.

El procés de reforma començà el 1093, quan, a pressions del bisbe, Ramon Amat i el seu fill Ponç cediren l'església de Santa Maria de Manresa, construïda dins de les muralles de Manresa, a Bernat, prior de la canònica de l'Estany perquè li introduís clergues regulars que visquessin sota la regla de sant Agustí, mentre que els donants conservaven les rendes de l'església. Per tant, els posseïdors de l'església la cedien per introduir-hi

Reconstrucció ideal de l'església de Santa Maria
(Dibuix tret del llibre **La Seu de Manresa** *de Josep Ma. Gasol)*

la Canònica de Manresa

Canònica de Sta. Ma. de l'Estany (Bages)

nous clergues que havien de substituir els antics. Aquesta tasca s'encarregava a un fidel col.laborador del bisbe de Vic, el prior de l'Estany, que havia participat en la fundació de la canònica que presidia sota el règim de la regla agustiniana.

Hem de suposar que la resistència dels antics canonges fou molt forta i el prior de l'Estany no pogué portar a terme la seva reforma. Així que el bisbe Berenguer assajà una nova forma d'introduir la reforma. Ho féu utilitzant el cap de l'oposició, el fill del donador, Ponç Ramon. Al qual, el 1095, l'elegí abat de la canònica de Santa Maria de Manresa, amb l'obligació d'introduir-hi la regla agustiana, amb tot un seguit d'obligacions de caràcter feudal i amb l'obligació de tenir un clergue present en el presbiteri de l'església de Sant Pere de Vic. Ara ja no es parla del prior de l'Estany; s'encarrega a Ponç Ramon de portar a terme de la reforma.

Per la falta de voluntat reformadora o per l'oposició interior l'abat Ponç Ramon no pogué endegar la reforma agustiniana. I al cap de dos anys, el 1097, es tornà al mateix sistema del primer intent. Ponç Ramon , a pressió del bisbe Berenguer, tornava a cedir d'església de Manresa al prior de l'Estany, amb la mateixa finalitat: introduir-hi la regla de sant Agustí. Aquest sistema, que ja havia fracassat anteriorment, tornà a fracassar.

Dos anys més tard, el bisbe Berenguer intervingué personalment amb un acte de força. Féu taula rasa de tots els processos anteriors i el 1099 dirigí la reforma, tot apartant a Ponç Ramon i cedint al prior de l'Estany l'església de Santa Maria de Manresa a fi de restaurar la vida comunitària que feia molt temps que faltava en l'esmentada església i els fidels manresans li havien sol.licitat que restaurés la vida comunitària.

Hagué de ser el bisbe Arnau de Malla, un cop superada la crisi episcopal, que el 1106 tornà a assajar en el sistema. Encarregà a Ponç Ramon de reformar la canònica de Santa Maria de Manresa, i que introduís la regla agustiana. Així, de forma definitiva, s'introduí la reforma agustiniana a la canònica de Santa Maria de Manresa; si bé Ponç Ramon en fou el seu primer abat, el succeí el 113 el prior Bernat de l'Estany fins a la seva mort, el 1122. A partir d'aquesta data, la canònica manresana tornà a tenir abats propis, que posteriorment s'anomenaren prepòsits o pabordes.

Albert Benet i Clarà

Els Cistercencs i llur

Conferència del P. Agustí Altisent (resum).

L'ordre del Císter va tenir origen en el desig de tres monjos benedictins de Molesne: Robert, Alberic i Esteve Harding, d'observar més estrictament la regla de sant Benet i de desvincular-se el poder temporal, al qual tan lligats estaven els altres monjos negres o cluniacencs, la gran congregació que tenia per cap el cenobi borgonyó de Cluny. Aquests tres monjos van fundar el monestir de Citeaux (Cistells), però no pas amb la intenció de deixar de ser benedictins, que ho van continuar sent, com els seus successors, sinó de tornar a la pobresa primitiva, no sols individual, sinó col.lectiva, reprobant els luxes monacals en el culte, dels quals era paradigma Cluny; i reprendre el treball manual, combinat amb la pregària i la lectura, per a la qual van voler purificar també els textos -un retorn als orígens- i així cercaren una nova versió llatina de la Bíblia, àdhuc ajudant-se de la col.laboració de jueus.

Com que l'experiència va tenir èxit i l'austeritat va servir d'exemple al fervor religiós de la Borgonya, van ser nombroses les persones que volgueren entrar de monjos al nou monestir i, no éssent aquest prou capaç, calgué crear-ne de nous, sobretot a partir de l'esplèndida donació de finques que féu el noble Rainald de Baune.

La "Carta de Caritat" de l'abat Esteve Harding és la llei fonamental del Císter, que va donar lloc a la instauració d'un veritable Orde religiós, que abraçava tots els monjos blancs o cistercencs, cosa que no tenien els benedictins negres, mancats llurs monestirs de relació institucional entre ells.

L'excés de vocacions o el desig de molta gent d'assegurar-se la subsistència, sans o malalts, joves o vells, i la manca d'aptituds de molts homes per a rebre ordres sagrades, va donar lloc a la institució dels "conversos" o donats, que no tenien categoria de monjos, però depenien d'un monestir, per al qual treballaven, sovint agrupats en explotacions agràries extenses, anomenades "granges", al front de les quals hi havia un administrador, que retia comptes a l'abat.

Aquest treball dels conversos no eliminava pas el manual dels monjos, però l'alleugeria, per a poder-se dedicar aquests també a tasques intel.lectuals. Que el treball manual monacal va tenir més importància ho demostra un element arquitectònic dels cenobis dels monjos blancs: el templet del lavabo, que no manca en els claustres, i que tot i la seva monumentalitat, no és altra cosa que el

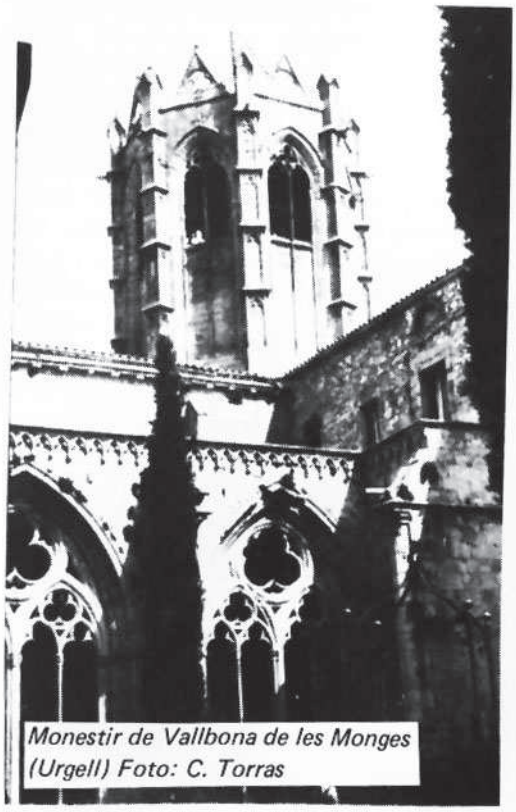

Monestir de Vallbona de les Monges (Urgell) Foto: C. Torras

projecció a Catalunya

lloc per rentar-se les mans, després del treball i abans d'entrar al refetor, o menjador.

Els monestirs cistercencs eren independents, però estaven subjectes a la "visita" (inspecció) de l'abat de la casa mare, perquè cadascun d'ells era fundació d'un altre. A més, s'establien uns criteris d'actuació en els Capítols generals de l'Ordre, que s'havien de celebrar cada any i als quals havien d'acudir els abats de totes les cases, però com que aquestes s'estengueren per tota l'Europa cristiana, aviat va ser impossible la reunió anual i es va anar espaiant.

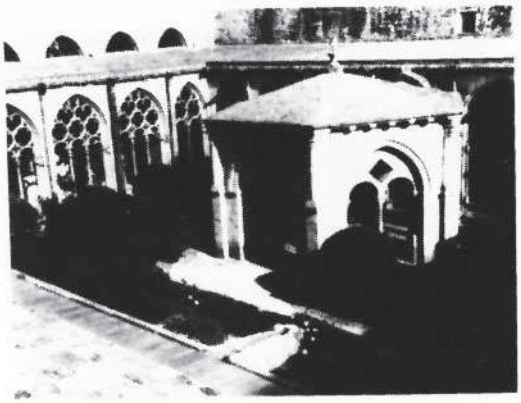

Monestir de Santes Creus (Alt Camp)
Foto: C. Torras

L'Orde va rebre una gran embranzida amb l'ingrés de Bernat al monestir de Claraval. Home d'una gran personalitat -un veritable líder- va impulsar la creació de nombrosos monestirs, des de la seva abadia, de manera que, a la seva mort, ja eren més de 350 els cenobis cistercens.

Els criteris i la ideologia de Bernat de Claraval s'imposaren en els Capítols generals, especialment en el de 1134, de manera que el seu voler va ser llei durant una bona temporada. Així, i referent a l'Art, van prevaldre les seves diatribes contra el dels cluniacencs, massa luxós, recarregat i, al seu entendre, perjudicial per a la vida monàstica: calia eliminar de les construccions cistercenques les estructures complexes, amb capçaleres amb deambulatoris i capelles radials; campanars alts i cimboris; l'escultura zoomòrfica i monstruosa, dels capitells dels claustres, que distreia els monjos de llurs meditacions i lectures; res de pintar les parets amb històries, sinó, tot el més, emblanquinar-les...

Resultat d'aquestes prèdiques va ser un art auster, de línies pures, gairebé desproveït de decoració: una mena de romànic amb predomini d'arcs i voltes apuntades, amb església amb moltes capelles (per a poder dir missa tots els monjos), amb columnes de capitells nets d'escultura o amb una simple ornamentació vegeral. Es el que s'ha anomenat Art cistercenc.

Però els gustos canvien, el temps no passa en va i les generacions es contraposen. Així, pocs anys més tard, tornaren a sortir esquemes, models i formes en els cenobis cistercencs oposades a les patrocinades per Bernat de Claraval. A Catalunya mateix, si Vallbona de les Monges i Santes Creus tenen l'església amb capçalera radials, com la tenia el tercer edifici de Cluny; si a Poblet el claustre té una decoració sòbria, vegetal o d'entrellaçats, Santes Creus el té ben historiat; si les Franqueses no té elevació de cap mena, quant a campanars, Poblet mostra un imposant cimbori, i Vallbona de les Monges, dos.

Així és com amb el flux i reflux dels gustos, es passa de la pobresa a la riquesa, de l'austeritat al luxe, i al revés, tot i la vigència d'una Regla, que és interpretada o aplicada segons conveniències de cada moment històric.

Xavier Sitjes i Molins

El Curset de Cultura

Amb l'excursió del diumenge dia 1 de desembre a Roda d'Isàbena, es va donar per acabat el curset de Cultura Monàstica, que durant tot el mes de novembre s'ha celebrat a la Casa de Cultura de la Caixa de Pensions.

Som conscients de les limitacions que el curset ha tingut; quatre conferències, tot i que cada una ha tingut un contingut exhaustiu i magistral, són insuficients per donar una panoràmica general del que fou el monaquisme a Catalunya. Dues excursions per visitar en el seu lloc alguns d'aquests monestirs és només un botó de mostra de la importància, tant en quantitat com del pes específic que varen exercir els monestirs en la Catalunya neixent.

Hem intentat pal.liar en part aquestes mancances amb la distribució a tots els cursetistes d'una carpeta de material, on es troben altres aspectes no contemplats en les quatre sessions. Els que assistiren a les excursions saben que, durant el viatge, pels altaveus de l'autocar, es va parlar de temes també relacionats amb el curset. Les visites foren totes comentades, tant pel nostre president en Francesc Villegas, com per les persones que, havent contactat anticipadament, ens esperaven a cada lloc. L'exposició fotogràfica del monestir benedictí de Sant Pere de Casserres, d'en Jaume Pons, que durant tot el mes ha emmarcat la sala de conferències, també ha estat un instrument útil per tal d'il.lustrar com és un monestir i com es distribueixen les seves dependències. També, els butlletins d'octubre, novembre i desembre, els hem dedicat en part a diferents aspectes dels monestirs o de la vida monàstica.

Amb tot, no pensem pas haver esgotat un tema prou extens, interessant i poc conegut com és el del monaquisme; però sí creiem que hem encetat i hem tastat el gust de la història i de l'art d'una època cabdal de la nostra història: L'Edat Mitjana.

Moment de la presentació del curset (dia 8-XI-85)
Foto: Roser Vigué

Monàstica: Tot un èxit

El balanç, pensem que és molt positiu; 145 inscrits al curset és un bon al.licient per continuar en aquesta tasca. Queda palès que al Bages hi ha un notable interès per la cultura, la història i per l'art romànic, la divulgació del qual és el que, en definitiva, ens hem proposat en aquest curset i en les diferents activitats que organitza la nostra Entitat.

En l'acte de cloenda, els cursetistes van quedar gratament sorpresos amb el lliurament a cada un d'ells d'una medalla de bronze commemorativa del curset dissenyada per en Vidal Orive; un notable record, amb la petja de Sant Benet de Bages, el monestir benedictí i bagenc per excel.lència.

Carme Torras i Bacardit

Cada conferència aplegà gran nombre de públic

NOTA

Agraïm a la Caixa de Pensions la donació d'exemplars de El Museu d'Art de Catalunya de Maria Carme Farré i Sampera.

PUBLICACIONS

El nostre bon amic i soci, Josep Ma. Gavin i Barceló, acaba de publicar aquests dies el volum 18 de la seva col.lecció de llibres "Inventari d'Esglésies", que és dedicat a les comarques de l'Alt Urgell i Andorra. Aquesta gran labor, excursionista, fotogràfica i, alhora, científica que ha donat prestigi a "l'arxiu Gavin" de Valldoreix, impulsat pel seu propi creador, ha esdevingut eina imprescindible als amants de l'Art Romànic per a les seves recerques, sobretot a les comarques més distants, en les quals, l'autor sovint ha retrobat vestigis oblidats, descoberts gràcies al fruit de la seva inesgotable perseverància.

* * * *

NOTÍCIES

BARCELONÈS

Un altre amic dels manresans, Eliseu Peidró, de l'Unió Excursionista de Sants (Barcelona), va inaugurar recentment al Centre Cívic d'aquella localitat una molt interessant mostra fotogràfica, que pensem oferir-vos l'any vinent, dedicada a l'arquitectura religiosa romànica de les comarques del Baix Llobregat, Garraf i Alt i Baix Penedès.

BAGES

La Diputació de Barcelona està treballant en la restauració de l'església de Sant Pere de Castellfollit del Boix, a la nostra comarca. Segons les nostres notícies, s'enderroca un dels absis del conjunt romànic, refet ja fa anys perquè havia desaparegut en construir-se una sagristia. Esperem l'acabament definitiu de les obres, tot desitjant que sàpiguen resoldre aquesta tasca, i que respectin els criteris actuals en matèria de restauració.

Es restaura la teulada de l'església de Sant Benet de Bages

Durant els mesos d'octubre i novembre s'han efectuat obres de restauració a Sant Benet de Bages. L'objectiu ha estat arreglar la teulada de l'església, per la qual cosa disposaven de 5 milions que havia concedit la Diputació.

S'han aixecat les teules, s'ha netejat de reble i de la vegetació que hi creixia i que posava en greu perill la seva estabilitat, i s'hi ha fet una llosa de formigó, col.locant un altre cop les teules al damunt.

Sembla que es farà el mateix amb la teulada del campanar.

També cal remarcar que, després de molts anys de romandre tancada l'església, actualment es pot visitar interiorment, la qual també necessitaria d'una bona restauració.

Tot plegat, creiem que aquesta és una bona notícia per a tots els afecionats a l'art romànic i esperem que aquest sigui només el començament de pròximes restauracions d'aquest cenobi bagenc.

Teulada i cimbori de Sant Benet de Bages. Foto: C. Torras

Dos capitells del claustre de Sant Benet de Bages
Foto: C. Torras

El dia 28 de desembre es van emportar, provisionalment, alguns capitells del claustre de Sant Benet de Bages

Segons que hem pogut recollir darrerament de la premsa del país, la **Institute of Art,** important institució nord-americana, que té per missió la promoció i difusió de l'art, ha llogat, provisionalment, alguns dels capitells més destacats de Sant Benet de Bages, per tal d'exhibir-los en una mostra d'Art Romànic europeu que se celebrarà a Nova York des del gener fins al juliol de 1986. En contrapartida i agraïment, la institució nord-americana es compromet a sufragar la tercera part de les despeses de restauració del monestir bagenc, que s'iniciaran a finals de l'any que ve, amb el beneplàcit dels propietaris i de les autoritats competents de la Generalitat de Catalunya i la Diputació Provincial de Barcelona.

ACTIVITATS PER AL MES DE GENER

DIJOUS, dia 23.- A 2/4 de 9, a la Sala de la Caixa de Pensions

Sessió oberta de diapositives

- Projecció de diapositives referides a excursions, itineraris, estudis, recerca d'Art Romànic, etc.
- Aquesta activitat està oberta a tothom que vulgui participar-hi, tot aportant les diapositives de l'activitat més recent.
- Caldrà contactar amb la nostra secretària (tel. 873 16 06) fins a cinc dies abans de la projecció.

AUDIOVISUAL VACANCES 85
preparat per Carme Torras i Vidal Orive

EL NUMERO PREMIAT EN EL SORTEIG DEL LLIBRE ELS MONESTIRS CATALANS ES EL NUMERO 1.049

Edita: AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES
Local: Pujada del Castell, 30 Telf. 873 16 06
Coordinació: Pere Roca i Marc Vilarmau
Col.laboracions: Albert Benet, Xavier Sitjes i Carme Torras

Dipòsit Legal: B-35519-84
Imprimeix: Copisteria SARRIÓ

Correcció:
ÒMNIUM CULTURAL

Col.labora:
AJUNTAMENT DE MANRESA